

Tien jaar VMBO: wenkend of werkend perspectief voor jongeren?

Op 23 februari 1994, ruim 15 jaar geleden, installeerde Minister Ritzen de Commissie 'mavo/vbo-aansluitend onderwijs'. Als voorzitter koos hij niet de minste: Chris van Veen, oud-voorzitter van de werkgeversorganisatie VNO en oud-minister van OCW. In augustus van hetzelfde jaar verscheen het rapport: recht doen aan verscheidenheid. Zijn advies richtte zich op verbetering van de aansluiting vmbo-mbo, vermindering van de uitval, meer regionale samenwerking. De commissie koos voor samenvoeging van mavo en vbo in één structuur, met minder differentiatie, door invoering van leerwegen en sectoren, en met meer aandacht voor vaardigheden, houdingen en praktijk, naast theoretische kennis. Resultaat: een nieuwe, meer herkenbare structuur, met centrale examinering op alle niveaus, óók voor praktijkvakken. Niet lang daarna trok Ankie Verlaan, adjunct-directeur van OCW, met een ploeg ambtenaren het land in om nog voor de jaarwisseling in 30 regionale bijeenkomsten de verschillende aanbevelingen te bespreken. Zoals de meeste wetgevingstrajecten duurde het daarna nog drie jaar voordat het wetsvoorstel in 1998 werd aangenomen door de Kamer. Wij, het scholenveld, kregen minder tijd. Een jaar later mochten we beginnen met de nieuwe structuur - en vier jaar later, in 2003, deden de eerste leerlingen van de beroepsgerichte leerwegen hun centrale examens. Aan het eind van de dag kunt u dit, en nog veel meer, teruglezen in het boek VMBO in perspectief van Renée van Schoonhoven en Frank Studulsky - voor zover u het niet meer wist....

Kenmerkend voor die eerste periode was de grote aandacht voor structuren. Pieter Winsemius, als voorzitter van een adviescommissie van de WRR, analyseert dat achteraf voortreffelijk in zijn studie van januari dit jaar. Hij noemt het 'institutionele logica'. In zijn rapport 'Vertrouwen in de school' geeft hij aan dat je daarmee wel eerste stappen kunt zetten - maar dat je zo zeker niet het vertrouwen wint - laat staan 'de oorlog'. Dat hebben we ervaren.

Staatssecretaris Tineke Netelenbos juichte in 1998 nog, dat met de invoering van het VMBO en de Tweede Fase, de Mammoetwet nu volledig vervangen en gemoderniseerd was. Op dat moment was ze één van de weinigen die juichte. Het veld was sceptisch. Een nieuwe structuur, maar was er wel sprake van een echte nieuwe visie? Was het niet gewoon oude wijn in nieuwe zakken? Hoe zouden de leerlingen het doen bij de centrale examens? Met de nieuwe sectoren en leerwegen kwam er meer duidelijkheid, maar werd met het badwater van de differentiatie niet ook het vmbo-kind weggegooid? Bovendien werd tegelijk met de invoering van het vmbo de zorgfunctie verbreed. Daarmee kreeg het vmbo, naast alle verschillende soorten jongeren die het toch al onderdak bood, de zorg voor nog meer nieuwe groepen. En we weten: wie veel zorgt, krijgt er nòg meer zorgen bij.

De commissie Dijsselbloem heeft daar later nog een aardige scoop aan overgehouden: een getuigenverhoor dat leidde tot de bekentenis dat Tineke Netelenbos persoonlijk belde met de voorzitter van het Landelijk Werkverband om deze onder druk te zetten in te stemmen met invoering van het VMBO.

Het zijn niet de beleidsmakers, maar de leraren en de scholen zelf, die het VMBO in de periode daarna hebben omgevormd tot een hanteerbare structuur in de praktijk. Herinnert u zich nog de term 'niet-kunners' van Tineke Netelenbos? Met veel moeite hebben we dat weten om te buigen naar leerwerktrajecten en naar een aparte positie voor het Praktijkonderwijs.

De eerste aanloopjaren waren lastig. Veel vmbo-docenten uitten hun zorgen in de media. Cees Grimbergen, discussieleider van RondomTien, wijdde er menig heftig debat aan. Hoge heren zoals Professor John Peters, stookten het vuurtje nog eens op met uitspraken in de Telegraaf dat het VMBO een 'zinkend schip' was. Het afvoerputje van het onderwijs. Dat was in 2003, vóór de eerste centrale examens. Even kwam het vertrouwen terug, toen de eerste examenronde succesvol verlopen was. Maar toen begin 2004 op het Terra College een leerling een vmbo-docent doodde, leek het VMBO reddeloos verloren.

Toch vond niet lang daarna een kentering plaats. De examenresultaten bleven goed. 94% van alle VMBO-leerlingen slaagt voor zijn examen - beter dan het VWO en véél beter dan het HAVO. Het vertrouwen groeide. Daarna kwam een andere beweging op gang - meer van binnenuit: meer leerlinggericht, meer gericht op maatwerk, meer gericht op 'verbinding' zoals Pieter Winsemius dat noemt. Na veel aandringen ontstond er ruimte voor vernieuwing, mede dankzij AXIS en de Stichting Platforms VMBO. Voor intersectorale programma's, met dank aan Harry Grimmius en zijn lobby. Door middel van Regionale Arrangementen Beroepsonderwijs werden de banden tussen VMBO en MBO weer aangehaald. Er kwam meer aandacht voor doorstroommogelijkheden en LOB, met dank aan de adviesgroep VMBO van Dirk vd Spoel. Zoals het WRRadvies van begin dit jaar het beschrijft: de aandacht verschoof van

structuren en instituties naar, de docent en de leerling. Naar 'vraag- en frontlijnlogica', zoals Winsemius dat noemt. Niet de leerling moet zich plooiën naar het systeem, maar het systeem naar leerling. Ook tussen schoolleiders en docenten verbeterde op veel plaatsen de samenwerking en het begrip. In het kader van de regionale arrangementen en Het Platform Beroepsonderwijs is bovendien de relatie met MBO, bedrijfsleven en de maatschappelijke omgeving weer sterker geworden. Eigenlijk zijn dit ook zaken die de Commissie Van Veen voor ogen had - al hadden ze toen nog geen idee hoe die zaken gerealiseerd moesten worden.

Langzamerhand zien we steeds meer nieuwe initiatieven: Talentstad in Kampen en Zwolle, School voor Maatwerk in Groningen, maar ook VM2trajecten, Vakcolleges, Kaderscholen, plusscholen. We zien voorbeelden van werkplekleren, competentiegericht leren, naast voorbeelden van meer vakgericht leren zoals de Vakcolleges. De diversiteit groeit enorm. Sommige initiatieven slaan aan en zijn bestendig. Andere initiatieven mislukken, vooral als ze voorbijgaan aan de noties van Pieter Winsemius om uit te gaan van 'vertrouwen' van 'verbinding' tussen docenten en leerlingen, tussen schoolleiders en docenten, tussen de school en zijn omgeving. Hoe fraai ze soms ook gehuisvest worden - als het ontbreekt aan 'verbinding' en 'vertrouwen' mislukken vernieuwingen.

Daarmee kom ik echter wel op één van de dilemma's waar we voor staan. De structuur is helder, de centrale examens vergroten het vertrouwen. Maar de ontstane diversiteit in het onderwijsaanbod, kan ook leiden tot onherkenbaarheid - en kan daarmee de waarde van het VMBO-diploma devalueren. Waar liggen mogelijkheden voor verdere vernieuwing en waar liggen de grenzen? Moeten we in het kader van de aansluiting op het MBO, de VMBO-examens laten vallen - zoals bij sommige VM2 projecten gebeurt? Hoe gaan we om met de theoretische leerweg, die weer steeds vaker MAVO genoemd wordt, en vaak apart wordt aangeboden? Draaien we om de hete brij heen? Lossen we dit op lokaal en regionaal niveau op, of is er toch nog een structuurwijziging nodig? Van mij nu nog geen antwoord. Vanmiddag discussieert het Panel hierover verder. Laat horen wat u ervan vindt.

Bemoedigend is ook het beeld uit onderzoek onder scholieren. Zo concludeerde het LAKS op basis van een eigen enquête: " Een van de winstpunten is dat leerlingen zich prettiger en veiliger blijken te voelen dan vooraf werd verondersteld. Een aantal scholen waar in het verleden problemen zijn geweest, heeft maatregelen genomen om de sfeer te verbeteren en dit heeft volgens de leerlingen gewerkt. (...) Waar leerlingen unaniem enthousiast over zijn, zijn de stages. Leerlingen ontdekken of een beroep wel of niet bij ze past en doen de nodige werkervaring op." Het LAKS wijst ook op het positieve effect van de 'leerwerktrajecten'. Zwakke leerlingen worden "dankzij deze alternatieve routes uiteindelijk naar een vmbo-diploma geloodst." Wel blijkt uit weer ander onderzoek, van het ROA in Maastricht, dat het VMBO uitdagender kan voor een deel van de leerlingen. Maar de tevredenheid over kwaliteit en aansluiting op het MBO is hoog.

De vraag blijft hoever we moeten gaan met de ontwikkeling van maatwerk in het VMBO en met de aansluiting op het MBO. Hoe herkenbaar blijft het VMBO?

Alle goede initiatieven ten spijt: ik heb grote twijfels of we de oplossing moeten zoeken in het laten vallen van de centrale examens. Scholen die dat doen merken dat leerlingen en ouders zich niet-begrijpend afwenden, en naar andere VMBO scholen trekken. We zouden het VMBO-diploma meer moeten zien als een paspoort voor de toekomst, dan als een afsluiting van een afgeronde opleiding. Dat vereist wel een heel andere houding van de docenten, en een andere inrichting van het leerprogramma.

De vraag is ook 'Waar komt de knip: vroeg of laat?' en 'Wie heeft het voortouw - het VMBO of het MBO?'. Trekken we de lijn door binnen het VMBO, of staan we de bovenbouw van het VMBO af aan het MBO. Uit onderzoek van onder meer lector Frans Meijers blijkt dat loopbaanbegeleiding en beroepskeuzeoriëntatie (LOB) heel belangrijk is, juist omdat veel kinderen van 12, 13 of 14 jaar nog niet altijd precies weten wat ze willen of waar ze goed in zijn. De belangrijkste oorzaak van uitval zit in verkeerde schoolkeuze. Het lijkt tegen die achtergrond belangrijk om de keuzes in de schoolloopbaan uit te stellen, in ieder geval voor die leerlingen die dat nodig hebben. Want waarom moet elke VMBO-leerling al een keuze op 14-jarige leeftijd maken en kinderen op havo/vwo-scholen pas veel later? Dat is pertinent oneerlijk. Veelzeggend is dat de verblijfsduur in het VMBO voortaan weer vrij gelaten wordt. Die ruimte is het VMBO 15 jaar geleden afgepakt - waardoor veel goede vernieuwingen uit de jaren '80 de nek zijn omgedraaid. Ook over deze onderwerpen wordt vanmiddag in de paneldiscussie verder gepraat.

Tot slot wil ik ingaan op de pedagogische functie van het VMBO. Veelzeggend is het volgende: in het VMBO spreken veel leraren over 'kinderen' in het HAVO/VWO spreken ze over 'leerlingen', en in het MBO over 'deelnemers'. Daar steekt een wereld van verschil achter. Als voorbereiding op deze inleiding heb ik met een aantal mensen gesproken, en een aantal VMBO-scholen bezocht. Nell Ginjaar, de voormalige staatssecretaris,

legde de vinger op dit punt. Als geen ander, benadrukte zij het feit dat het VMBO de grootste diversiteit van leerlingen herbergt - groter dan het HAVO/VWO. Dat blijkt ook uit cijfers van de Inspectie, en uit het feit dat ruim 70% van alle leerlingen met een niet-westerse achtergrond naar het VMBO gaan. Meer dan het HAVO/VWO hebben we te maken met leerlingen uit zwakke sociaal-economische milieus, met taalachterstanden en met gedragsproblematiek. Daar is op zich niets mis mee. Sterker nog: het is een grote uitdaging om deze zeer verschillende leerlingen te helpen bij leren, ontwikkelen en opgroeien. En er is geen grotere voldoening als je ziet dat je succes hebt. Dat heeft het VMBO, in zeer veel gevallen. Maar toch blijft de vraag: is deze zorg een sterk merk of wordt het VMBO daardoor zelf gezien als zorgenkindje?

Ik wil hier wel kwijt dat ik in de loop der jaren me regelmatig ernstig heb gestoord aan de beoordelingssystematiek van de Inspectie. Nog steeds heeft de Onderwijsinspectie de neiging om 'zwakke prestaties' van leerlingen te verwarren met 'zwakke prestaties' van scholen. Veelzeggend is dat het Onderwijsverslag wel een aparte kaart toont van de 'zeer zwakke'scholen, en niet een van de voldoende of van de excellente scholen....

Ook over de zorg wordt vanmiddag in het panel verder gepraat. Zorg is een belangrijk onderdeel van het vmbo, mede door het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo). De vraag is hoever we daarin gaan. Wat rekenen we nog tot de taak van het VMBO - en wat is een taak voor jeugdzorg en andere instanties. Blijven we in de context van 'passend onderwijs' spreken over 'het verdelen van de ellende', of werken scholen daarin actief samen, ieder vanuit de eigen kracht en expertise?

Voor het vmbo is een taak weggelegd die volgens professor dr. Arie van der Zwan al jaren vervuld wordt door het beroepsonderwijs. Hij stelde enige tijd geleden dat het beroepsonderwijs sinds 1950 als geen andere schoolsoort heeft bijgedragen aan de emancipatie van lager opgeleiden. Voor het hedendaagse vmbo komt daar de functie van 'maatschappelijke binding' bij. Geen geringe opgave. Maar wel één die het maatschappelijk belang van het vmbo onderstreept. Vmbo-scholen zullen doorgaan met vernieuwing – en met open oog blijven zoeken naar oplossingen voor alle knelpunten en problemen die we tegenkomen. Het zou terecht zijn als de vernieuwingskracht en de goede prestaties van het vmbo leiden tot meer maatschappelijke waardering. En het zou even terecht zijn als de grote politieke aandacht leidt tot meer vertrouwen in de eigen vernieuwingskracht van VMBO docenten en schoolleiders.

Ik wens u vandaag een goede conferentie toe, met veel uitwisseling van ervaringen, initiatieven opvattingen en visitekaartjes. Zodat de 'verbinding' waarover ik een aantal keren sprak, verder wordt versterkt.

Amsterdam, 9 november 2009.

Pieter Hettema
Publiek Leiderschap